

The Capacities and Challenges of Formation the Defense Treaty Organization of the Islamic Countries of West Asia

Seyed Asgher Jafari

Associate Professor, International Relations and Law Department, Faculty of Industrial Engineering and Management, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran,
Jafari1647@yahoo.com

Hamid Kalani

Master's Degree in International Relations, Malik Ashtar University of Technology, Tehran, Iran,
klani@yahoo.com

Abstract

Objective: The Formation the Defense Treaty Organization as a form of "collective defense" is considered to maximize the strategic capability of countries that are faced with extensive threats. Islamic countries have always been coveted by politicians and world powers due to their privileged territorial and geographical position. Therefore, the Formation the Defense Treaty Organization among Islamic countries is important as a security convergence. The general purpose of the current research is to identify The Capacities and Challenges of Formation the Defense Treaty Organization of the Islamic Countries of West Asia

Method: This research is descriptive-analytical in terms of method. The required information has been collected using the library method and referring to books and articles.

Results: Islamic countries, despite having challenges such as competition in beliefs and ways of thinking, territorial and ethnic-tribal differences, have many capacities such as single ideology, geopolitical scope, human resources and extensive military power to a Formation the Defense Treaty Organization.

Conclusion: The general result indicates that Islamic countries can take effective steps to form a Formation the Defense Treaty Organization by adhering to commonalities, strengthening solidarity, paying attention to defense diplomacy and coalition in the fight against terrorism.

Keywords: The Defense Treaty Organization, Defense, Islamic Countries, Convergence, Islamic World.

Article type: Research

* Received on 29 April, 2023 Accepted on 3 March, 2024

Cite this article: Jafari & Kalani (2024) The Capacities and Challenges of Formation the Defense Treaty Organization of the Islamic Countries of West Asia, Spring 2024, Vol.13, NO.1, 1-23.

DOI: 10.30479/psiw.2024.18706.3228

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University.

Corresponding Author: Seyed Asgher Jafari (Jafari1647@yahoo.com)

ظرفیت‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا

سید اصغر جعفری

دانشیار حقوق بین‌الملل دانشگاه صنعتی مالک اشتر Jafari1647@yahoo.com

حمید کلانی

دانش آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه صنعتی مالک اشتر klani@yahoo.com

چکیده

هدف: ایجاد سازمان پیمان دفاعی به مثابه شکلی از «دفاع جمعی»، موجب حداکثرسازی قابلیت راهبردی کشورهای می‌شود که در برابر تهدیدهای فراگیر و گسترده قرار می‌گیرند. کشورهای اسلامی به دلیل موقعیت ممتاز سرزمینی و جغرافیایی همواره مورد طمع سیاستمداران و کشورهای سلطه‌گر بوده‌اند؛ از این رو، ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی به عنوان یک همگرایی امنیتی خاص در جهان اسلام، حیاتی است. بنابراین هدف کلی این پژوهش شناسایی ظرفیت‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا است. **روش:** روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز با استفاده از روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع معتبر، کتب و مقالات گردآوری شده است.

یافته‌ها: کشورهای اسلامی با وجود داشتن چالش‌هایی از قبیل رقابت در باورها و طرز تفکر، اختلافات سرزمینی و قومی-قبیله‌ای، دارای ظرفیت‌های متعددی از قبیل ایدئولوژی واحد، تهدیدهای مشترک، منابع انسانی و قدرت نظامی گسترده برای ارتقای قدرت خود و تشکیل یک سازمان پیمان دفاعی هستند.

نتیجه‌گیری: نتیجه کلی، دلالت بر این دارد که کشورهای اسلامی می‌توانند با تمسک به مشترکات با محوریت قرآن، تقویت همبستگی، اهتمام به دیپلماسی دفاعی و ائتلاف در مبارزه با تروریسم در جهت تشکیل سازمان پیمان دفاعی گام‌های مؤثری بردارند.

واژگان کلیدی: سازمان پیمان دفاعی، دفاع، کشورهای اسلامی، همگرایی، جهان اسلام.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۲/۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۱۲/۱۳

استناد: جعفری و کلانی (۱۴۰۳)، ظرفیتها و چالشهای ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا، بهار

۱۴۰۳، دوره ۱۳، شماره ۱، پیاپی ۴۹-۲۳

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف ©

مقدمه

بررسی موقعیت و جایگاه سرزمینی و جغرافیایی کشورهای اسلامی نشان می‌دهد هر یک از آن‌ها از موقعیت ممتازی در نظام بین‌الملل برخوردارند و همین عامل سبب شده است تا همواره در طول تاریخ مورد توجه و طمع سیاستمداران و صاحبان قدرت جهانی قرار گیرند. مجموعه تهدیدات امنیتی که کشورهای اسلامی با آن مواجه‌اند، عامل اصلی حضور بیگانگان در جوامع اسلامی است و با وجود مشترکاتی که این کشورها دارند، متأسفانه کشورهای سلطه‌گر با سوءاستفاده از عدم تجانس جمعیتی، قومی، مذهبی، فرهنگی، و شکل نظام حکومتی، باعث عدم یکپارچگی در بین کشورهای اسلامی و نیز عامل ایجاد تشنج در این کشورها شده‌اند؛ از این رو، ضرورت دارد جوامع اسلامی صفوف خود را در مقابل دشمن مشترک فشرده و محکم کنند و در برابر او بایستند و کاری نکنند که دشمن از وضعیت آنها سوء استفاده نماید و در رسیدن به اهداف شوم خود از آنان بهره برد.

از آنجایی که دشمنان امت اسلامی، چشم طمع به منافع کشورهای اسلامی دوخته‌اند، بنابراین نمی‌توانند با همه آنان مقابله کنند، بدین لحاظ، در ابتدا میان آنان تفرقه و جدایی ایجاد می‌کنند و آنها را به جان هم می‌اندازند تا بنا به تعبیر قرآنی قدرت‌شان سست و ناتوان و نیروهای‌شان مستهلک شود (سوره انفال، آیه ۴۸). آنگاه به سراغ تک تک آنها می‌روند تا اهداف و نیات استعمارگرانه خود جامه عمل بپوشانند. بنابراین، در عصر کنونی، مهم‌ترین فرایند سیاسی در ارتباط با جوامع اسلامی به خصوص کشورهای غرب آسیا، همکاری و همگرایی میان دولت‌های اسلامی است. زیرا اگر جوامع اسلامی و پیروان مذاهب مختلف اسلامی راهکارهای همگرایی و وحدت حقیقی را سرلوحه رفتار خود قرار دهند، بی‌تردید خواهند توانست با اتحاد و یکدلی در مقابل دشمنان اسلام و مسلمانان ایستادگی نموده و از موقعیت و جایگاه سرزمینی و جغرافیایی و نیز منافع خود صیانت کنند. در این راستا، یکی از راهکارهای همگرایی و اتحاد حقیقی برای ایجاد امنیت در جوامع اسلامی و حفاظت از جان، مال و ناموس مسلمانان جهان «ایجاد سازمان پیمان دفاعی^۱ کشورهای اسلامی است.

در جهانی که برخی دولت‌ها به منظور کسب منافع نامشروع و مطامع استعماری خود بهره‌کشی از دیگر ملل و نیز تسلط بر دیگر سرزمین‌ها را هدف سیاست‌های سلطه‌جویانه خود قرار داده بودند، و تجربه تاریخی وقوع جنگ‌ها در عرصه جهانی، این واقعیت را آشکار ساخت که جوامع با یاری و تعاون می‌توانند از سلطه و تجاوز قدرت‌های خودکامه مصون بمانند، معمار کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) با شناخت این واقعیت‌ها، در پیام به مسلمانان ایران و جهان به مناسبت ایام حج در سال ۱۳۶۲ ایده تشکیل ارتش مشترک دفاعی اسلامی را مطرح کردند. چنانکه آن حضرت فرمودند: «اگر ان‌شاءالله آن وحدت بین مسلمین و دولت‌های کشورهای

1. Formation of the Defense Treaty Organization

اسلامی که خداوند تعالی و رسول عظیم الشاننش خواسته‌اند و امر به آن و اهتمام در آن فرموده‌اند حاصل شود، دولت‌های کشورهای اسلامی با پشتیبانی ملت‌ها می‌توانند یک ارتش مشترک دفاعی بیش از صد میلیونی تعلیم دیده ذخیره و یک ارتش ده‌ها میلیونی زیر پرچم داشته باشند، که بزرگ‌ترین قدرت را در جهان به دست آورند. و اکنون که این حاصل نیست، دولت‌های اسلامی منطقه و حواشی آن می‌توانند یک ارتش ذخیره ده‌ها میلیونی و یک ارتش بیش از ده میلیونی تحت پرچم برای دفاع از کشورهای اسلامی داشته باشند، که این نیز فوق‌قدرت‌ها است. و امید است دولت‌های منطقه، با قطع نظر از زبان و نژاد و مذهب، فقط تحت پرچم اسلام در این امر فکر کنند و طرح آن را بریزند؛ و از ننگ خضوع در برابر ابرقدرت‌ها نجات یابند، و شیرینی استقلال و آزادی را بچشند. و برای به دست آوردن چنین قدرتی لازم است هر یک از دولت‌ها با تفاهم با ملت خود برای دفاع از کشورشان یک چنین طرح حیات‌بخشی را در دست مطالعه قرار دهند؛ و از کشور اسلامی ایران در این امر که مدافع کشورهای خود و برادران اسلامی خویش است الهام بگیرند» (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۹۴).

ایجاد سازمان پیمان دفاعی به منزله شکلی از «دفاع جمعی»، موجب حداکثرسازی قابلیت راهبردی کشورهایی محسوب می‌شود که در برابر تهدیدهای فراگیر و گسترده قرار می‌گیرند. از این رو، ایجاد سازمان پیمان دفاعی میان کشورهای اسلامی به عنوان یک همگرایی امنیتی خاص در جهان اسلام امری حیاتی و ضروری است. با توجه به اهمیت این موضوع، ضرورت دارد ظرفیت‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا مورد بررسی قرار گرفته و راهکارهای همگرایی به منظور ترغیب سیاستگذاران جهان اسلام به تشکیل سازمان پیمان دفاعی در سطح جهان اسلام تبیین شود.

هدف کلی این پژوهش شناسایی ظرفیت‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی است. این پژوهش از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز با استفاده از روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع معتبر، کتب و مقالات گردآوری شده است. پژوهش به این پرسش اصلی پاسخ خواهد داد که ظرفیت‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا کدامند؟

در خصوص پیشینه پژوهش، لازم به ذکر است که تحقیقی کاملاً منطبق با موضوع حاضر، انجام نشده است، اما تحقیقاتی در حوزه اتحاد و همگرایی میان کشورهای اسلامی موجود هستند که هر یک به جنبه‌هایی از موضوع پرداخته‌اند؛ از این رو، نوآوری تحقیق حاضر این است که تاکنون پژوهشی که در آن به بررسی زمینه‌ها و چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا پرداخته باشد، صورت نگرفته، بنابراین این پژوهش از منظر موضوع، بدیع است.

۱- مباحث نظری

۱-۱. تعریف مفاهیم

الف) مفهوم همگرایی

همگرایی^۱ در علوم سیاسی، فرایندی است که طی آن دولت‌ها یا واحدهای سیاسی برای دستیابی به اهداف مشترک خود به طور داوطلبانه و آگاهانه، بخشی از حاکمیت و اقتدار عالی خود را به یک مرکز فراملی واگذار می‌کنند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۳). به عبارت دیگر همگرایی بیانگر شرایطی است که در آن، سازمان‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی و دستگاه‌های ارتباطی واحدهای مختلف، با حذف عوامل اختلاف برانگیز و تعصبات ملی‌گرایانه به نفع اهداف جمعی و منافع مشترک به حدی به هم نزدیک می‌شوند که نظام جدیدی از روابط، جایگزین نظام پیشین می‌گردد (ولایتی و سعیدبخشی، ۱۳۸۹: ۱۷۹-۱۵۱).

ب) ارتش

ارتش^۲ به مجموعه نیروهای مسلح سازمان یافته و تحت فرماندهی کشور برای عملیات و اقدامات تدافعی یا تهاجمی نامیده می‌شود (به نقل از دانشنامه دائرة المعارف بزرگ اسلامی ۱۳۹۸/۱۰/۱۱). به عبارت دیگر، ارتش به نیروهای نظامی یک کشور گفته می‌شود که به منظور دفاع از تمامیت ارضی، امنیت ملی و حفظ نظام سیاسی یک کشور آمادگی رزم دارند و مسلح هستند (نظریور، ۱۳۸۶: ۱۳۸).

ج) دفاع

دفاع^۳، در لغت به معنای دفع شر و تعرض کردن (دهخدا، ۱۳۵۲، ج ۲۷: ۵۶) و نیز به معنای دور کردن تهدید و خطر از کسی و یا از خود به گونه‌ای مطلوب است (رستمی نسب، ۱۳۸۹: ۹۹) و در اصطلاح دفاع به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که انسان برای حفظ و حراست از حیات، اعتقادات، سرزمین و... خود در برابر خطراتی که او را تهدید می‌کند، انجام می‌دهد (جعفری، ۱۳۹۸: ۶۷).

د) کشورهای اسلامی

کشورهای اسلامی^۴ (یا جهان اسلام) به کشورهایی گفته می‌شود که دین رسمی آنان اسلام و بیشتر مردمان آن مسلمان باشند (لطفی و محمدزاده، ۱۳۸۹: ۵).

- 1.Integration
- 2.Military
- 3.Defence
- 4.Islamic Countries

۱-۲. همگرایی در روابط بین الملل

مفهوم همگرایی نخستین بار در سال‌های دهه ۱۹۵۰ به عنوان توصیف تغییراتی که در معماری اقتصاد و سیاست اروپا شکل می‌گرفت، پر آوازه شد. پژوهشگران به زودی دریافتند آنچه که در اروپای باختری در حال شکل‌گیری است، تأثیرات شگرفی بر روابط بین‌الملل به طور اعم و بر نظریات روابط بین‌الملل به طور اخص به جا خواهد گذاشت. بر پایه نظریات جامعه‌شناسانه کارکردگرائی، نویسندگانی همچون دیوید میترائی^۱، کارل دویچ^۲ و ارنست هاس^۳ پژوهش‌های مهمی در زمینه همگرایی در روابط بین‌الملل انجام دادند. بهترین راه درک همگرایی آن است که آن را یک فرایند بدانیم. این فرایند شامل موارد ذیل می‌شود:

الف: گام نهادن به سوی افزایش همکاری بین کشورها؛

ب: واگذاری گام به گام اقتدار دولتی به نهادهای فراملی؛

ج: یکسان‌سازی گام به گام ارزش‌ها؛

د: شکل‌گیری جامعه مدنی جهانی و پایه‌ریزی شکل‌های نوین جامعه سیاسی (Griffiths, 2002: 155). یکی از ویژگی‌های روابط بین‌الملل پس از جنگ جهانی دوم، رشد و توسعه همگرایی منطقه‌ای^۴ در چارچوب منطقه‌گرایی^۵ و منطقه‌ای شدن^۶ بوده است. این پدیده که نخست در اروپا آغاز شد، پس از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد تشدید و تقویت شده است. همگرایی منطقه‌ای و منطقه‌ای شدن در اثر شدت یافتن جهانی شدن، فراتر از مناطق توسعه یافته در مناطق در حال توسعه نیز به صورت یک الگوی تعامل در آمده است؛ از این رو، منطقه‌ای شدن، منطقه‌گرایی و همگرایی منطقه‌ای که روزگاری در قالب همگرایی اروپایی تعریف می‌شد، امروز فراتر از اروپا رفته و در ساختارها و سازمان‌هایی چون اتحادیه آفریقا، آسه آن، اکو، نفتا، و سازمان کشورهای امریکایی تجلی و تبلور یافته است (دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۹۳: ۷۱).

همگرایی منطقه‌ای فرایندی برای تأسیس اجتماعات سیاسی فوق ملی قلمداد می‌شود (Haas, 1971: 606). همگرایی منطقه‌ای متضمن و مستلزم سازگارسازی و هماهنگ‌سازی سیاست‌های بازیگران یک منطقه برای تأمین اهداف و منافع مشترک است (Borzel, 2013: 503-504).

همگرایی منطقه‌ای دارای سطوح سیاسی، اقتصادی، امنیتی و اجتماعی - فرهنگی است. اتریونی^۷، همگرایی را بر حسب وضعیت سیاسی به معنای وحدت سیاسی تعریف می‌کند. وحدت سیاسی نیز به معنای فرایند تشکیل اجتماعات سیاسی متشکل از کشورهای موجود است. یک

1. David Mitrani

2. Karl Deutsch

3. Ernst Haas

4. Regional Integration

5. Regionalism

6. Regionalization

7. Etzioni

اجتماع سیاسی از سه سطح از همگرایی برخوردار است: اول، انحصار به کارگیری مشروع زور و ابزارهای خشونت؛ اگر چه ممکن است میزانی از این انحصار را به واحدهای تشکیل دهنده خود واگذار کرده باشد؛ دوم، برخورداری از یک مرکز تصمیم‌گیری که قادر به تأثیرگذاری بر تخصیص منابع و پاداش‌ها در سراسر اجتماع است. سوم، بالاترین و برترین مرجع شناسایی و هویت اکثریت گسترده‌ای از شهروندان آگاه سیاسی است (Etzioni, 1962: 44-45) از نظر کارل دوئیچ، همگرایی، که وی جامعه امنیتی تکثرگرا می‌نامد، عبارت است از دستیابی به یک احساس اجتماع، نهادها و رویه‌ها در یک قلمرو سرزمینی که به اندازه کافی فراگیر است که انتظارات متقابل تغییر مسالمت آمیز در میان مردم را برای مدت تاملین و تضمین کند. از این رو، وقتی که گروهی از کشورها به این صورت همگرا شد، یک جامعه امنیتی تکثرگرا تشکیل شده است (Deutsch, 1957: 121-143) لازم به ذکر است همگرایی امنیتی مرحله و سطح بالاتر و عمیق‌تری از همگرایی سیاسی منطقه‌ای است. در اثر توسعه و تحکیم همگرایی سیاسی و لزوم حفظ و تداوم آن، هماهنگی و همکاری کشورها برای اتخاذ تصمیم‌های مشترک امنیتی در چارچوب نهادهای منطقه‌ای ضرورت می‌یابد. از این رو، همگرایی امنیتی منطقه‌ای ناظر بر فرایند یا وضعیت همکاری، هماهنگی و تصمیم‌گیری جمعی امنیتی و دفاعی کشورهای یک منطقه است که می‌تواند به تغییر نظم امنیتی موجود در منطقه در جهت تشکیل یک جامعه امنیتی تکثرگرا یا وحدت دفاعی امنیتی کامل کشورها منجر گردد. در یک جامعه امنیتی تکثرگرا، در اثر وابستگی مثبت اقتصادی، سیاسی و امنیتی کشورهای منطقه به کارگیری نیروی نظامی و توسل به جنگ منتفی و غیرقابل تصور است. وحدت دفاعی و امنیتی، از سوی دیگر، متضمن، سیاست‌های دفاعی و امنیتی مشترک در قالب نهادهای فوق ملی منطقه‌ای و تشکیل ارتش واحد منطقه‌ای در اثر ادغام ارتش‌های ملی است. اتحادیه اروپا به وضعیت یک جامعه امنیتی تکثرگرا رسیده است، اما هنوز در آغاز فرایند همگرایی امنیتی به معنای وحدت امنیتی دفاعی قرار دارد (Heywood, 2011: 483).

۱-۳. همگرایی از دیدگاه اسلام

جامعه اسلامی همانند سایر جوامع بشری نیازمند ادامه حیات و ایفای نقش گسترده در عرصه بین‌المللی است. از این رو، رسول مکرم اسلام (ص) بعد از بنیانگذاری نظام اسلامی، روابط با جوامع دیگر را هدف خود قرار داده است؛ چرا که اسلام، دین منحصر به کوجه‌های تنگ و باریک مکه، شبه جزیره عربستان یا طائفه خاصی از اعراب نبوده است؛ بلکه این دین متعلق به عموم بشریت و جهانشمول بوده است. چنانکه قرآن کریم بر این نکته تأکید کرده و می‌فرماید: «وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَ نَذِيرًا وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (سوره سبأ، آیه ۲۸) «و تو را نفرستادیم مگر برای تمامی مردم، بدان سان که هم مژده و هم ترساننده باشی. اما بیشتر مردم در نمی‌یابند». لازمه معرفی و سرعت بخشیدن به روند حرکت تکاملی در چنین جهتی

گسترده، برقراری ارتباط و مراوده با جهان خارج از مدینه بود. از این رو، رسول مکرم اسلام (ص) به عنوان رهبر نظام اسلامی، با دولت‌ها و قبائل مختلف روابط سیاسی برقرار کرده و با برخی از دولت‌ها و قبایل، پیمان‌ها و قراردادهای مختلفی را منعقد می‌کنند (عمید زنجانی، ۱۳۶۷، جلد ۳: ۱۲۸-۱۱۳). در منطق قرآن کریم ایجاد رابطه با کشورهای اسلامی و غیراسلامی (به استثنای برقراری رابطه با کافران ستیزه جویی که دین اسلام را هدف گرفته‌اند) (سوره ممتحنه، آیه ۹) بلامانع است و بر این نکته تاکید دارد که وحدت و همگرایی مایه استواری و نیرومندی است و اختلاف موجب شکست و سستی است: «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» (سوره انفال، آیه ۴۶): و با یکدیگر نزاع نکنید، که سست می‌شوید و شوکت و قوت‌تان از بین می‌رود». از این رو، کافران به عنوان ملت واحد، بر اساس تعبیر قرآن کریم (سوره بقره، آیه ۱۰۵ و ۱۰۹ و نیز سوره آل عمران، آیه ۱۲۰) با همه وجود با اسلام و مسلمانان دشمنی می‌ورزند تا عزت و اقتدار اسلام و مسلمین را پایمال نمایند به همین دلیل قرآن کریم سفارش کرده است که مسلمانان از سلطه اجانب بر مقدرات کشورهای اسلامی جلوگیری نموده (سوره نساء، آیه ۱۴۱) و با وحدت و همگرایی (سوره آل عمران، آیه ۱۰۳ و سوره فتح، آیه ۲۹)، بیدار و مجهز به وسایل دفاعی (سوره انفال، آیه ۶۰)، آماده مقابله با دشمنان شوند.

۱-۴. تجربه ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی

تجربه ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی در قالب گفتمان مقاومت به اقدامات سردار شهید حاج قاسم سلیمانی فرمانده نیروی قدس سپاه پاسداران در منطقه بازمی‌گردد. هنگامی که گروه تکفیری ساخته استکبار جهانی بنام داعش در سال ۲۰۱۱ میلادی پیشروی‌های خود را در مناطق عراق و سوریه آغاز کرد؛ فرمانده سپاه قدس سردار سلیمانی با حضور خود در این مناطق و با تشکیل جبهه مقاومت هیمنه استکبار و گروه‌های تکفیری را شکست. سردار شهید حاج قاسم سلیمانی با تشکیل محور مقاومت با نیروهایی مانند جنبش النجباء و کتائب حزب‌الله از لبنان و همچنین حشدالشعبی در عراق و گروه‌هایی نظیر بسیج مردمی سوریه و اتحاد آنها با مدافعان حرم از ایران و تیپ فاطمیون و زینبیون در مقابل داعش ایستادگی کرد و در نهایت با رشادت‌های فراوان در حالی که به گفته بسیاری از فرماندهان نظامی داعش تا پشت دروازه‌های کاخ ریاست جمهوری سوریه رسیده بودند و هیچ کس فکر نمی‌کرد که دیگر امیدی به شکست داعش باشد؛ سردار سلیمانی به همراه مدافعان حرم ایستاد و مانع از گسترش و ظهور بیشتر داعش در منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) شد. در واقع، سردار سلیمانی سه نقش اساسی را ایفا می‌کند: اولاً از نیروهای متفرق اسلامی، جبهه مقاومت ساخت (انسجام محور مقاومت) و با جمع کردن سرمایه‌های کوچک، قدرت و سرمایه بزرگی ساخت که امروز می‌تواند مسیر قدرت اسلام را تضمین کند و نقشه‌های دشمنان را خنثی نماید؛ ثانیاً با عمق بخشیدن به جبهه مقاومت، جریان عمیق فکری و عقیدتی در بین فرماندهان مقاومت و رزمندگان این جبهه

ایجاد کرد؛ ثالثاً با گسترش سطح جبهه مقاومت، رزمندگان و چهره‌های مجاهد و مقاوم، بصیر، انقلابی و شجاع با تفکر بیسیجی و فرهنگ مبارزه با استکبار جهانی ایجاد کرد (جعفری، ۱۳۹۹: ۲۳).

حسین شیخ الاسلام، مشاور سابق وزارت امور خارجه‌ی ایران، گفته است: کار مهم حاج قاسم، این است که با یک ارتش بین‌الاسلامی، داعش را نابود کرده است. قاسم سلیمانی با کمک لبنانی، فلسطینی، عراقی، افغانستانی و ... داعش را نابود کرد. این بزرگترین کار قاسم سلیمانی به شمار می‌رود که بدیل کارآمد دشمن را نابود کرد (شیرازی، ۱۳۹۹: ۱۰۱). آقای متکی، وزیر اسبق امور خارجه‌ی ایران، می‌گوید: برای نخستین بار در تاریخ اسلام، حاج قاسم، مبدع طرحی شد که بحث دفاع از حرم را بین‌المللی کند، و ما دیدیم که یکباره فاطمیون، زینیون، علویون از کشورهای مختلف، هر کدام بیرقی از اهل بیت را در دست گرفته، و به دفاع از اهل بیت، در جبهه‌ی عراق جنگیدند و عنصر مقاومت به عنوان اکسیری در کالبد منطقه گسترش یافت (شیرازی، ۱۳۹۹: ۱۰۱).

۲- چالش‌های ایجاد سازمان پیمان دفاعی

کشورهای اسلامی در کنار مجموعه توانایی‌ها و ظرفیت‌هایی که دارند، دارای چالش‌ها و ضعف‌هایی هستند که مانع از تشکیل یک همگرایی دفاعی میان آنها شده است. برخی از آن عبارتند از:

۲-۱. رقابت در باورها و طرز تفکر

رقابت در باورها و طرز تفکر در بین قدرت‌های جهان اسلام همواره وجود داشته است با توجه به اینکه هسته اصلی رقابت در باورها و طرز تفکر ناشی از تفاوت‌های مذهبی است. بنابراین این وضعیت بر جهان تسنن و جهان تشیع دارای همپوشانی است. هسته جهان تشیع در ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای در جهان اسلام است و یکی از قطب‌های ایدئولوژیکی ایران است. از طرف دیگر هسته جهان اهل تسنن در عربستان قرار داشته و بنابراین این دو قدرت همواره با همدیگر تضادهایی در باورها و طرز تفکر داشته‌اند. هر چند عنصر عرب یا فارس بودن بر روابط ایران و عربستان پیش و پس از انقلاب اسلامی تاثیر داشته، اما تفاوت‌های مذهبی بر رقابت و تنش میان ایران و عربستان تأثیر جدی‌تری دارد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی این موضوع ریشه و عامل تشدید رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ژئوآکونومیک این دو کشور بوده است. در حال حاضر، مسئله رهبری جهان اسلام از یک سو و اختلاف بر سر تفسیر اسلام تأثیرگذارترین عامل بر روابط عربستان و ایران بوده است. به دنبال وقوع انقلاب اسلامی ایران و تحولات عراق بعد از صدام که به قدرتیابی شیعیان عراق انجامید، نگرانی عربستان و دیگر دولت‌های عربی منطقه بیشتر شد، زیرا تحولات عراق موقعیت شیعیان را در منطقه تقویت می‌کرد. اگرچه جمهوری اسلامی ایران

تلاش کرده همواره در جهان اسلام فراتر از بحث شیعه و سنی سیاست‌های خود را تنظیم کند و وحدت اسلامی را همواره مدنظر قرار داده است؛ حمایت آرمان فلسطین و گروه‌های مقاومت ضد صهیونیستی مانند حماس نیز در همین چارچوب قابل تفسیر است. اما عربستان همچنان نگران اعتراضات و خیزش اقلیت شیعه خود که ۱۰ تا ۱۵ درصد جمعیت آن را تشکیل می‌دهد، و نیز کشورهای خلیج فارس مانند بحرین و کویت به ویژه پس از گسترش تحولات و انقلاب‌های مردمی در جهان اسلام است. عربستان به عنوان پدر مادی و معنوی سلفی‌ها و بنیادگرایان اسلامی و ضد شیعی به دنبال حمایت از تروریسم و افراط‌گرایی و ناایمن سازی محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. جمهوری اسلامی ایران در سراسر غرب آسیا از لحاظ راهبردی و تاکتیکی نسبت به عربستان برتری دارد که دلیل آن جذابیت ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران برای هویت‌های اسلامی منطقه است که عربستان به دلیل تاکید بر اندیشه افراطی وهابیت و حمایت از تروریسم سلفی از آن همواره بی‌بهره بوده است. عربستان تنها از منابع مالی عظیمی برای نقش آفرینی منطقه‌ای در مقابل ایران بهره‌مند است، اما سرمایه اندیشه‌ای، انسانی، اخلاقی و جهان شمول لازم برای رقابت با ایران را در اختیار نداشته و یا سرکوب کرده است. نمونه این رویکرد کمک‌های عظیم نظامی و مالی به گروه تروریستی داعش به منظور مانع تراشی در برابر جایگاه منطقه‌ای ایران است (رحمانی، ۱۳۹۸: ۴۱۸-۴۱۵).

۲-۲. گسستگی سرزمینی

جهان اسلام دارای گسیختگی فضایی و عدم یکپارچگی سرزمینی است. جهان اسلام به یازده منطقه جغرافیایی محدودتر شامل جنوب شرق آسیا، جنوب آسیا، فلات ایران، آسیای مرکزی، قفقاز و ترکیه، اروپای جنوب شرقی، شمال آفریقا، شرق آفریقا، غرب آفریقا، آفریقای مرکزی و شبه جزیره عربستان تقسیم می‌شود و منطقه غرب آسیا که عمدتاً به عنوان مرکز جهان اسلام از آن یاد می‌شود نیز از چندین منطقه ژئوپلتیک مجزا تشکیل شده است؛ بنابراین پراکندگی کشورهای مسلمان در سه قاره و عدم پیوستگی و یکپارچگی، باعث ایجاد تنوع و تفاوت‌های شدیدی در ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشورهای جهان اسلام شده است. بنابراین از آنجایی که اولین و مهم‌ترین عامل در زمینه ایجاد یک اتحادیه یا هر نوع ساختار مشترک؛ وجود تجانس و ویژگی‌های مشترک در بین اعضای آن مجموعه می‌باشد (حافظ‌نیا و زرقانی، ۱۳۹۱: ۱۴۴)، از این رو، این عدم تجانس یکی از چالش‌های مهم تشکیل سازمان پیمان دفاعی محسوب می‌شود.

۲-۳. اختلافات ارضی و مرزی

پس از فروپاشی امپراطوری عثمانی جهان اسلام از اندونزی گرفته تا آفریقای ماورای صحراء تحت مالکیت استعماری مجموعه‌ای از قدرت‌های اروپایی قرار گرفت. به دلیل نقش مهم قدرت

های غربی در تحدید حدود مرزهای کشورهای اسلامی و تحمیلی بودن بیشتر مرزها، بسیاری از کشورهای اسلامی در مسائل سرزمینی و مرزی با یکدیگر اختلاف دارند (حافظ نیا و زرقانی، ۱۳۹۱: ۱۴۶ و ۱۴۷). اختلافات ایران و عراق [در خصوص اروند رود]، عراق و کویت، عراق و عربستان، مصر و سودان، قطر و عربستان، قطر و بحرین، ایران و امارات متحده عربی، اختلافات میان سودان با اوگاندا و اتیوپی (عیوضی، ۱۳۹۰)، اختلاف بین عربستان سعودی، عمان و ابوظبی بر سر واحدهای بوریمی و یا ادعای امارات نسبت به سه جزیره ایرانی (حافظ نیا و زرقانی، ۱۳۹۱: ۱۴۸) و نیز اختلاف بین ترکیه، سوریه و عراق بر سر بهره برداری از آب فرات از جمله اختلافاتی است که مانع همگرایی برای تشکیل ارتش دفاعی می‌شود.

۲-۴. اتکا به قدرت‌های بیگانه

عدم اعتماد و اتکای دولتمردان بسیاری از کشورها به ملت خود از یکسو و بدبینی به همسایگان مسلمان خود از سوی دیگر باعث شده تا این دولتمردان برای حفظ و بقای رژیم سیاسی خود به قدرت‌های فرامنطقه‌ای و جهانی متوسل شوند. این وابستگی سیاسی باعث ایجاد پیمان‌های متعدد دوجانبه و چندجانبه بین این کشورها و قدرت‌های سلطه‌گر جهانی شده است که این پیمان‌ها و اتحادها با خود تعهدهایی را به همراه دارد. همین محدودیت‌ها و تعهدها باعث شده کشورهای مسلمان توان تصمیم‌گیری در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی را به صورت مستقل نداشته باشند به طوری که در رابطه با مسائل مختلف جهانی، کشورهای جهان اسلام خط‌مشی‌های سیاسی مختلفی را در پیش گرفته و به توافق نمی‌رسند (حافظ نیا و زرقانی، ۱۳۹۱: ۱۴۴)؛ از این رو، این وابستگی کشورهای اسلامی به قدرت‌های سلطه‌گر جهانی و نیز رابطه برخی از کشورهای اسلامی در غرب آسیا با رژیم صیہونیستی مانع اساسی در تشکیل یک سازمان پیمان دفاعی است.

۳- قابلیت‌های تشکیل سازمان پیمان دفاعی دفاعی

کشورهای اسلامی توانایی‌ها و فرصت‌های بی‌نظیری در جهت ارتقای قدرت خود و تشکیل یک سازمان پیمان دفاعی دارند که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است.

۳-۱. ایدئولوژی واحد

اسلام برخلاف دیگر مذاهب، حاوی یک ایدئولوژی سیاسی است که مسلمانان را در یک جامعه واحد و در پیکره‌ای متحد فرض می‌کند (محمودی^۱، ۲۰۱۱: ۲). ایدئولوژی به معنای مجموعه‌ای از اندیشه‌ها و انگاره‌ها راجع به نظم و نسق و رفتار، نظام سیاسی-اجتماعی و چگونگی اجرا و اعمال آنهاست. به بیان دیگر، ایدئولوژی ایده‌های نسبتاً جامع و منسجم است که شرایط اجتماعی را تبیین و ارزیابی کرده و به افراد کمک می‌کند تا موقعیت خود را در جامعه درک کنند و طرح

1. Mahmoudi

و برنامه‌ای برای کنش سیاسی و اجتماعی تدوین و ارائه می‌دهد. بنابراین، ایدئولوژی مجموعه‌ای کمابیش هم بسته‌ای از اندیشه‌هایی است که پایه‌ای برای کنش سیاسی سازمان‌یافته به وجود می‌آورد؛ چه این کنش برای حفظ روابط قدرت نظام موجود باشد، چه برای اصلاح یا برانداختن آن. این تعاریف بیانگر آن است که ایدئولوژی می‌تواند نهان یا آشکار و محافظه‌کار یا تجدیدنظرطلب باشد. ایدئولوژی به چند طریق به افزایش قدرت ملی کشورها کمک می‌کند. نخست، ایدئولوژی باعث انسجام، همبستگی، و اعتماد جامعه و سپس وحدت ملی می‌شود. به ویژه در کشورهای چندقومیتی و چندفرهنگی، ایدئولوژی نقش تعیین‌کننده‌ای در وحدت ملی ایفا می‌کند. برای نمونه، ایدئولوژی مارکسیسم مهم‌ترین عامل وحدت و انسجام ملی اتحاد جماهیر شوروی و یوگسلاوی سابق بود. دوم، ایدئولوژی باعث افزایش سرمایه اجتماعی و به تبع آن روحیه ملی می‌شود. ایدئولوژی پیروان خود را و می‌دارد تا برای اجرای آن از منافع فردی خود به نفع منافع ایدئولوژیک جمعی بگذرند. از سوی دیگر، ایدئولوژی دولت را قادر می‌سازد تا از طریق آن به بسیج نیروهای سیاسی برای حمایت از اهداف بپردازد. ایدئولوژی به ویژه نقش بسزایی در بسیج امکانات و نیروها در زمان جنگ برای دفاع از کشور ایفا می‌کند. سوم، ایدئولوژی زمینه اتحاد و ائتلاف بین کشورها را فراهم می‌دارد. به گونه‌ای که بسیاری از اتحادهای نظامی و سیاسی در روابط بین‌الملل بیش از آن که کارکردی باشند ماهیت ایدئولوژیک داشته‌اند. دو پیمان ناتو و ورشو در دوران جنگ سرد نمونه اتحادهای ایدئولوژیک بودند. دست کم ایدئولوژی لیبرالیسم و مارکسیسم شکل‌گیری این اتحادها را تسهیل و ممکن ساخت. چهارم، ایدئولوژی نفوذ ملی یک کشور را در مناطق و کشورهای دیگر تسهیل و ممکن می‌سازد. به گونه‌ای که در اثر وحدت ایدئولوژیک دو یا چند کشور زمینه نفوذ آن‌ها بر یکدیگر فراهم می‌گردد. از این رو، کشورها می‌توانند به کمک ایدئولوژی مشترک مناطق نفوذ را برای خود ایجاد نمایند. نفوذ شوروی در اروپای شرقی و تبدیل آن به یک منطقه نفوذ در سایه ایدئولوژی مارکسیسم ممکن گردید. به همین صورت، وحدت ایدئولوژیک آمریکا و کشورهای اروپایی نفوذ این کشور در اروپا را تسهیل و تشدید کرده است. حضور و نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق و لبنان نیز تا اندازه زیادی در پرتو وحدت ایدئولوژیک حاصل شده است. پنجم، ایدئولوژی بستر و امکان هژمونی یک قدرت برتر در نظام بین‌الملل را فراهم می‌سازد. هژمونی فراتر از قدرت مادی برتر یک کشور نیازمند یک ایدئولوژی فراگیری است که این برتری و سیادت را از طریق توجیه ایدئولوژیک مشروعیت بخشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۸۵-۸۴).

مسلمانان جهان اعم از شیعه و اهل سنت، ارکان مشترکی را به عنوان ارزش‌ها و باورهای دینی و اعتقادی مورد پذیرش دارند. اصلی‌ترین و مهم‌ترین ارزش دینی مشترک در میان تمامی مسلمانان، اعتقاد به دین اسلام و عمل به آموزه‌های آن است. نقش همبسته‌سازی اسلام از این جهت است که عملاً تمام جنبه‌های زندگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با تجویز دستورات

اخلاقی، تمامی مسلمانان را بی توجه به نژاد با زبان به صورت یک جامعه معنوی (امت) متحد در می آورد (در ایسال آلاسدر و بلیک جerald، ۲۰۱۷: ۳۰۹). سایر ارکان و ارزش‌ها مشترک میان مسلمانان شامل اعتقاد به وحدانیت خداوند (توحید)؛ اعتقاد به پیامبری حضرت محمد (ص) (نبوت)؛ اعتقاد به آخرت (معاد)؛ اعتقاد به کتاب واحد (قرآن کریم)، اعتقاد به قبله واحد (کعبه)؛ برگزاری نماز؛ اعتقاد به حج؛ اعتقاد به امر به معروف و نهی از منکر؛ روزه‌داری در ماه رمضان، اعتقاد به جهاد؛ اعتقاد به پرداخت خمس و زکات؛ اعتقاد و احترام مشترک به حضرت علی (ع) و ... است. بنابراین، ایدئولوژی واحد فرصت بی نظیری است که می‌توان در جهت ارتقای قدرت و تشکیل یک سازمان پیمان دفاعی میان کشورهای اسلامی بهره برد.

۳-۲. مخاطرات و تهدیدهای مشترک

کشورها و ملت‌های جهان اسلام در طول دوره‌های تاریخی، با مخاطرات و تهدیدهای مشترکی در ابعاد مختلف مواجه بوده‌اند. مهم‌ترین تهدیدهای خارجی متوجه کشورهای اسلامی از سوی غرب و ایالات متحده آمریکا در ابعاد نظامی، سیاسی و فرهنگی و تهدید ارزش‌های اسلامی است. در موضوع تهدید جهان اسلام از سوی غرب و آمریکا، اندیشه اسلامی همواره در تعارض با اندیشه‌ها و آموزه‌های لیبرال دموکراسی غربی بوده است. این موضوع خصوصاً پس از فروپاشی شوروی سابق و شکل‌گیری جهانی شدن‌ها که در واقع به دلیل خاستگاه آن و همچنین قدرت برتر بودن غرب، عملاً مروج اندیشه غربی بوده است به عرصه رقابت و تعارض دو اندیشه تبدیل شده و چالش‌ها و تهدیدهای مهمی را علیه جهان اسلام شکل داده است. تقابل غرب و در رأس آن آمریکا با جهان اسلام در هر دو عرصه عملیات سخت در قالب حمله نظامی به کشورهای اسلامی از قبیل افغانستان و عراق و حمایت از گروه‌های تروریستی در قالب جنگ نیابتی علیه مسلمانان، و در عرصه اعمال جنگ و قدرت نرم پیگیری شده است. آمریکا در تلاش برای حفظ تسلط خود بر جهان اسلام، از ظهور هرگونه رقیب یا اتحادیه که قدرت آن را محدود نماید، جلوگیری می‌کند. علاوه بر این، حمایت بی قید و شرط آمریکا از اسرائیل موجب شده است تا هرگونه اقدام جمعی و همبستگی سیاسی که امنیت اسرائیل را تهدید نماید، برای آمریکا غیرقابل قبول باشد (حافظ‌نیا و میرزائی‌تبار، ۱۳۹۹: ۱۲۴-۱۲۳). از این رو، وجود مخاطرات و تهدیدهای مشترک عاملی مؤثر در ایجاد یک سازمان پیمان دفاعی میان کشورهای اسلامی است.

۳-۳. قدرت نظامی

بی تردید یکی از مهم‌ترین عناصر و مؤلفه‌های قدرت ملی هر کشور توان و آمادگی نظامی آن است. به گونه‌ای که واقع‌گرایان توان نظامی را عامل و عنصر نهایی قدرت ملی هر کشور در نظام بین‌الملل می‌دانند. به زعم آن‌ها همه عناصر غیرنظامی قدرت هر کشور قابلیت تبدیل به قدرت و

آمدگی نظامی را دارند. همچنان که قدرت نظامی نیز قابلیت معاوضه و تبدیل به عناصر دیگر قدرت ملی دارد. از این رو، کشور و ملتی قدرتمند است که توانایی تبدیل همه عناصر قدرت به قدرت نظامی را داشته باشد چون در تحلیل نهایی آنچه یک کشور را قادر می‌سازد تا منابع، بازیگران و نتایج بین‌المللی را کنترل کند، قدرت و توان نظامی آن است. اگرچه این تعریف و تلقی انحصاری از قدرت ملی غیرواقعی و اغراق‌آمیز است، ولی نمی‌توان منکر این واقعیت شد که قدرت نظامی، دست کم یکی از عناصر راهبردی قدرت ملی است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۸۲).

پایگاه «گلوبال فایرپاور»^۱ (متخصص در امور نظامی) در رتبه بندی قدرتمندترین ارتش‌های جهان تنوع سلاح‌های هر کشور را ارزیابی می‌کند و توجه ویژه‌ای به نیروی انسانی فعال کشورها دارد. جغرافیا، ظرفیت لجستیکی، منابع طبیعی موجود و وضعیت صنعت و اقتصاد نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. از دیگر عوامل این رده‌بندی مواردی همچون قدرت رزم زمینی، تعداد نیروی انسانی خط مقدم برای جنگ، نیروهای نظامی آماده به رزم، تعداد تانک، سامانه‌های توپخانه‌ای، سامانه‌های موشک انداز و راکت انداز در رزم زمینی، جنگنده و هواپیمای ترابری و آموزشی و وضعیت نیرو دریایی مانند زیردریایی‌ها، ناوشکن‌ها و غیره به چشم می‌خورد. برخی از قوی‌ترین ارتش‌های جهان طبق گزارش گلوبال فایر پاور رتبه‌بندی جهانی قدرت نظامی به شرح زیر است: ۱- آمریکا ۲- روسیه ۳- چین ۴- هند ۵- ژاپن ۶- کره جنوبی ۷- فرانسه ۸- انگلیس ۹- برزیل ۱۰- پاکستان ۱۱- ترکیه ۱۲- ایتالیا ۱۳- مصر ۱۴- ایران ۱۵- آلمان ۱۶- اندونزی ۱۷- عربستان سعودی

بر اساس این گزارش، کشورهای پاکستان، مصر، ترکیه، ایران، اندونزی و عربستان به ترتیب شش قدرت برتر نظامی جهان اسلام در سال ۲۰۲۲ هستند که در میان قوی‌ترین ارتش‌های جهان جای دارند.

کشورهای جهان اسلام در قدرت نظامی دارای جایگاه خاصی هستند. گلوبال فایر پاور جایگاه قدرت نظامی کشورهای اسلامی غرب آسیا را نیز مشخص کرد: ۱- ترکیه ۲- مصر، ۳- ایران، ۴- عربستان، ۵- امارات، ۶- عراق، ۷- سوریه، ۸- کویت، ۹- عمان، ۱۰- اردن، ۱۱- یمن، ۱۲- قطر، ۱۳- بحرین، ۱۴- لبنان. این پایگاه براساس بیش از ۵۰ شاخص مثل تجهیزات و مهمات، سلاح سنگین، امکانات مالی، قدرت لجستیک و جغرافیای کشورها، رتبه قدرت نظامی آنها را مشخص می‌کند (مودنی، ۱۴۰۰).

۳-۴. جمعیت فراوان

از مزیت‌ها و ظرفیت‌های دول و ملل اسلامی، تراکم جمعیتی (جمعیت زیاد) است که برخی از آنها در حساس‌ترین نقطه جهان سکنی دارند و اگر بخواهند می‌توانند عامل مهمی در تأثیر گذاری بر دیگران باشند، مثلاً، اگر همه اعراب، یعنی در حدود هشتاد میلیون، نود میلیون عرب مسلمان از منطقه خاورمیانه به اضافه جمعیت مسلمان ایران در حساس‌ترین نقطه غرب آسیا (خاورمیانه) و تنها راه ارتباطی خاکی شرق و غرب و صد و بیست میلیون یا بیشتر مسلمان در اندونزی و چند ده میلیون در مالزی و چند ده میلیون از هند و چند ده میلیون در بنگلادش و پاکستان به اضافه چندین کشور بزرگ و کوچک در شمال آفریقا که در منطقه‌ای وسیع از کنار دریای مدیترانه تا نزدیک اقیانوس آرام را در بر می‌گیرد، هم صدا شوند و شعار لا اله الا الله و محمد رسول الله (ص) را سر دهند و علیه دشمنان اسلام و مخالفان قرآن و مسلمانان قیام کنند، وضعیت بدی برای قدرت‌های بزرگ پدید می‌آید (شیرودی، ۱۳۸۵: ۱۷۶). از این رو، مسلمانان در پرتو این جمعیت می‌توانند سازمان پیمان دفاعی تشکیل داده و حق خود را از استعمارگران بگیرند و به وضع خود در ابعاد تمدنی و مادی سر و سامان بدهند.

۴- راهکارهای مساعی در جهت تشکیل سازمان پیمان دفاعی

در کنار ظرفیت‌های مناسب و وسیع جهان اسلام برای ایجاد سازمان پیمان دفاعی، راهکارهایی نیز در حوزه دفاعی وجود دارد که با استفاده و بهره‌گیری از آن می‌توان به این مهم دست یافت. برخی از این راهکارها عبارتند از:

۴-۱. اهتمام به دیپلماسی دفاعی

در کنار اقدامات دیپلماسی دستگاه دیپلماتیک کشور، سازمان دفاعی هر کشور نیز می‌تواند با انجام اقداماتی از قبیل انعقاد پیمان‌های دفاعی دوجانبه و همکاری علمی و فنی نظامی با دیگر کشورها تعامل داشته تا از طریق این ارتباط و تعامل از پیوستن آن کشور یا کشورها در ردیف کشور غیردوست جلوگیری به عمل آورد (جعفری، ۱۳۹۲: ۴)؛ این اقدامات دیپلماسی دفاعی^۱ نام دارد. در دیپلماسی دفاعی سخن از فعالیت‌هایی مانند انجام مذاکرات دفاعی-امنیتی، فراهم کردن بستری مناسب برای آموزش نیروها یا برگزاری رزمایش‌های نظامی، همکاری برای ثبات سازی از طریق جلوگیری از بروز مناقشات و حل و فصل آنها، واردات و صادرات تجهیزات و تسلیحات نظامی است که سازمان‌های دفاعی کشورها به منظور صیانت از امنیت در تعامل با محیط منطقه‌ای و بین‌المللی به آن اقدام می‌ورزند. بر این اساس کشورهای اسلامی می‌توانند با

1. Defense Diplomacy

بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی، سطح تعاملات همکاری‌جویانه را افزایش داده و با جایگزین کردن ثبات به جای تنش در تامین امنیت مطلوب گام‌های مؤثری بردارند.

۴-۲. تقویت همبستگی

یکی دیگر از راه‌ها برای ایجاد سازمان پیمان دفاعی در جهان اسلام آن است که دولت‌ها و ملت‌های اسلامی به هم نزدیک شوند، تا قدرت اسلامی شکل بگیرد و نیز، این قدرت احساس شود. اگر استکبار بتواند تک تک دولت‌ها و حکومت‌های اسلامی را با چیزهای جزئی و با وعده‌های واهی از بدنه دنیای اسلامی جدا کند، وضع همین چیزی می‌شود که هم‌اینک در جهان اسلام وجود دارد. بخشی از این همبستگی باید در داخل کشورهای اسلامی صورت پذیرد، یعنی علما، روشنفکران، دانشگاهیان، هنرمندان در سرتاسر دنیای اسلام و همه کسانی که از نفوذ کلمه برخوردارند، مسئول‌اند که برای رفع گرفتاری‌های بزرگی که در جهان اسلام به چشم می‌خورد، متحد شوند و دست به دست هم بدهند. هماهنگی و یکنواختی اسلامی یک ضرورت خدشه‌ناپذیر است، نباید یکی راه را ببندد و یکی راه را باز کند، بلکه مقصود باید آن باشد که همه بتوانند بدون تصادف با هم به سوی مقصد واحد حرکت کنند، بنابراین، باید با هم هماهنگی داشته باشند، هم میان ملت و دولت در سطح کشور و هم میان دولت‌های مسلمان به این معنا که همه باید یک آهنگ بنوازند، اگر یک دولت اسلامی با یک یا چند دولت غیر اسلامی مشکل پیدا کرد، و آن دولت بخواهد بر دولت اسلامی فشار بیاورد، دیگر دولت‌های مسلمان باید به مدد و کمک او بیایند (شیرودی، ۱۳۸۵: ۱۸۵). به این ترتیب می‌توان با اتحاد و همبستگی برای ایجاد سازمان پیمان دفاعی گام‌های مؤثری برداشت.

۴-۳. ائتلاف در مقابله با تروریسم

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در عصر حاضر که حیات میلیون‌ها انسان را نه تنها در کشورهای اسلامی، بلکه کل جهان و در بالاترین سطح تهدید می‌کند، تروریسم^۱ است. مقابله مؤثر با این تهدید مشترک و ایجاد ثبات و امنیت پایدار، مستلزم سیاست دفاعی همکاری‌جویانه و پیگیری نظم امنیتی مبتنی بر پیوندهای اسلامی است. تجربه همکاری میان کشورهای سوریه، عراق، ایران و روسیه در مقابله با داعش که با تلاش‌های بی‌وقفه سردار شهید حاج قاسم سلیمانی و هم‌زمان ایشان در جبهه مقاومت خنثی شد، می‌تواند به الگویی برای تسری آن به تمامی کشورهای اسلامی باشد. بنابراین مبارزه با تروریسم و دیگر تهدیدات نوین، چالش اصلی امنیتی بوده که با تشکیل سازمان پیمان دفاعی می‌توان از نقطه نظر پیشگیری از گسترش و نیز مدیریت بر آن اقدام نمود.

1. Terrorism

۴-۴. آگاهی بخشی به قشر متفکر جوان

آگاهی بخشی ذاتا خود می‌تواند عاملی در جهت روشن‌گری و خنثی شدن توطئه‌های دشمن باشد. یکی از راهکارهایی که می‌تواند در همین زمینه مؤثر باشد بهره‌گیری از سازوکارهای دیپلماسی علمی قوی در محافل دانشگاهی و آکادمیک می‌باشد. به طور عموم دانشگاه‌ها و به طور خاص دانشگاه‌های نظامی در همین زمینه می‌توانند مؤثر باشند. هدف از آگاهی بخشی در همین زمینه آگاهی به قشر تحصیل‌کرده در خصوص اهمیت ایجاد سازمان پیمان دفاعی مشترک برای مقابله با بیگانگان و نظام سلطه است.

۴-۵. تمسک بر مشترکات با محوریت قرآن

یکی از راهکارهای بدیهی و مشخص برای ایجاد سازمان پیمان دفاعی بهره‌گیری و تمرکز بر مشترکات از جمله کتاب واحد است. سید جمال‌الدین اسدآبادی پس از اندکی تلاش در جهت وحدت جهان اسلام و ایجاد الگوی حکومت صدر اسلام، تشخیص داد که امکان ندارد دولت واحد و حکومت واحدی تشکیل شده و فرمانروای واحدی زمام امور مسلمانان را به دست گیرد؛ بنابراین اندکی از آن ایده آرمانی تنزل کرد و بر ارتباط میان تمام اعضای جوامع اسلامی بر مبنای قرآن پای فشرده (سعادت، ۱۳۸۷). تمسک به مشترکات از جمله قرآن کریم به ویژه آنکه دستورات معین و ویژه‌ای در ارتباط با مفاهیمی همچون بازدارندگی^۱ دارد، می‌تواند در همگرایی و ایجاد سازمان پیمان دفاعی نقش بسزایی داشته باشد. چنانکه خداوند متعال با اشاره به آرزوی دشمنان برای نابودی مسلمانان هشدار می‌دهد که هرگز از تهیه و تدارک ابزارهای جنگی، تسلیحات و امکانات خود غافل نشوند و زمینه حمله و هجوم دشمن را فراهم نسازند (سوره، نساء، آیه ۱۰۲ و سوره انفال، آیه ۶۰).

۴-۶. عدم اهانت به مذهب یا اعتقاد دیگران

تمام مذاهب و ادیان، مقدساتی دارند که برای طرفداران آنها محترم شمرده می‌شود و باورمندان به آن دین، حاضرند در راه آن حتی مال و جان و همه هستی خود را فدا کنند و توهین به مقدسات خود را بسی سنگین‌تر و ناپسندتر از توهین به خود و حتی قوم و قبیله خود می‌دانند (ستایش پور و خلیلی، ۱۳۹۹). قرآن صریحاً توهین و ناسزاگویی را نهی کرده و رعایت اصول ادب و عفت و نزاکت در بیان را لازم شمرده است (سوره انعام، آیه ۱۰۸) و خطاب به همگان، تکلم با سخنان نیکو را سرمشق زندگی دانسته است (سوره بقره، آیه ۸۳). این عامل در سطح کلان جهان اسلام نیز راهکار بسیار مؤثری برای وحدت و همگرایی میان نیروهای مسلح کشورهای اسلامی به حساب می‌آید.

1. Deterrence

۵- تحلیل یافته‌ها

قرن حاضر، قرن اتحادیه‌ها و همکاری‌های بین‌المللی در قالب آنها است و هم‌افزایی بین کشورها می‌تواند توسعه بیشتر از گذشته، ارتقای کیفیت زندگی و کمک به صلح و امنیت را رقم بزند. از آنجایی که همکاری بین کشورها بر اساس منافع ملی مشترک، اشتراکات قومی، جغرافیایی و فرهنگی صورت می‌گیرد، کشورهای اسلامی به ویژه آنهایی که در منطقه غرب آسیا (خاورمیانه)، قفقاز و آسیای میانه و در همسایگی هم قرار دارند، با توجه به اشتراکات ملی و فرهنگی می‌توانند از این ظرفیت به خوبی استفاده کنند (جعفری، ۱۳۹۹: ۲۹۰). قرآن کریم امت اسلامی را به همکاری و حرکت تعاونی جمعی دعوت کرده و می‌فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (سوره مائده، آیه ۲): و باید با یکدیگر در نیکوکاری و تقوا کمک کنید». آیه فوق همه مسلمین را به کمک به همدیگر و همکاری تشویق می‌کند.

در تعاون و مشارکت در حقیقت نیروها در یک جهت و برای تامین یک هدف بسیج می‌شود و به این ترتیب همکاری و همگونی لازم تحقق می‌پذیرد و توان عوامل مؤثر در یک کار و یا تشکیلات و سیستم به نحو فوق العاده‌ای بالاتر می‌رود و از اتلاف نیروها و فرصت‌ها کاسته می‌گردد (عمید زنجانی، ۱۳۶۷: ۴۳۳-۴۳۴).

بررسی فرآیندهای منطقه‌ای و بین‌المللی بیانگر آن است که کشورهای اسلامی غرب آسیا بایستی با همکاری‌های منطقه‌ای و در چارچوب سازمان پیمان دفاعی می‌توانند به نتایج مؤثر امنیتی نایل شوند. چرا که «پیمان دفاعی» کشورها را متعهد به هماهنگ‌سازی نیروهای نظامی و همچنین ساختار دفاعی خود علیه کشورها یا بازیگران مشخص می‌نماید. به عبارت دیگر، تمامی کشورهایی که در پیمان مشارکت دارند، طرح‌ریزی استفاده از قدرت نظامی در شرایط تعریف شده را برای دفاع در برابر تجاوز یا مقاومت در برابر تهدید ارائه می‌دهند (مصلی نژاد، ۱۳۹۰: ۱۱۴-۱۱۳)؛ از این رو، کشورهای اسلامی به دلیل ایدئولوژی واحد، منافع امنیتی مشترک و تهدیدات مشترک بایستی اتحاد دفاعی بین خود را فراهم آورند. همانگونه که رهبر معظم انقلاب امام خامنه‌ای (مدظله العالی) فرمودند: «امروز کشورهای اسلامی بیش از همیشه به همکاری در همه‌ی زمینه‌ها با هم احتیاج دارند... ما باید برای استقلال امت اسلامی و برای عزت آن، همه‌ی تدابیر لازم را به کار ببریم» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس بانک توسعه اسلامی ۱۳۸۳/۰۶/۲۵).

تشکیل سازمان پیمان دفاعی در سطح جهان اسلام با توجه به شرایط جهان امروزی و توزیع قدرت در سطح نظام بین‌الملل از اهمیتی حساس برخوردار است. نظریه‌پرداز ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی بنیان‌گذار کبیر نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) است. چنانکه در مناسبتی فرمودند: اگر ان‌شاءالله آن وحدت بین مسلمین و دولت‌های کشورهای اسلامی که خداوند تعالی و رسول عظیم‌الشاننش خواسته‌اند و امر به آن و اهتمام در آن

فرموده‌اند حاصل شود، دولت‌های کشورهای اسلامی با پشتیبانی ملت‌ها می‌توانند یک ارتش مشترک دفاعی بیش از صد میلیونی تعلیم دیده ذخیره و یک ارتش ده‌ها میلیون زیر پرچم داشته باشد که بزرگ‌ترین قدرت را در جهان به دست آوردند (صحیفه امام، ج ۱۸: ۹۴). در دوران معاصر شهید سلیمانی توانست با استفاده از نظریه امام خمینی (ره)، ارتشی بین‌الاسلامی از بازیگران غیر دولتی تأسیس کند. امروز این ثمره ارزشمند برکات فروانی در مقابله با چالش‌های امنیتی پیش روی ایران و برخی کشورهای اسلامی ایفا کرده است. اما هنوز این ثمره ارزشمند نتوانسته در سطح کشورها و به طور رسمی توسط نیروهای نظامی جهان اسلام تحقق پیدا کند. از آنجایی که جمهوری اسلامی ایران تاکنون نتوانسته از نقش‌آفرینی محیطی شایسته‌ای برخوردار باشد؛ بنابراین می‌توان با مرتفع ساختن چالش‌ها و استفاده از ظرفیت‌ها و تعامل با بازیگران مختلف، نتایج مؤثر و پایدار برای امنیت منطقه و جهان اسلام به وجود آورد. از این‌رو بهره‌گیری از سازمان پیمان دفاعی مشترک بیشترین مطلوبیت را ایجاد خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه کشورهای اسلامی به دلیل برخورداری از موقعیت و جایگاه ممتاز سرزمینی و جغرافیایی، همواره مورد طمع سیاستمداران و صاحبان قدرت جهانی قرار دارند، از این رو، ایجاد سازمان پیمان دفاعی میان کشورهای اسلامی به عنوان یک همگرایی دفاعی-امنیتی خاص در جهان اسلام امری حیاتی است. چرا که ایجاد سازمان پیمان دفاعی به منزله شکلی از «دفاع جمعی»، موجب حداکثرسازی قابلیت راهبردی در برابر تهدیدهای فراگیر و گسترده خواهد بود. کشورهای اسلامی با وجود داشتن چالش‌هایی از قبیل رقابت در باورها و طرز تفکر، اختلافات سرزمینی و قومی-قبیله‌ای، دارای ظرفیت‌های متعددی از قبیل ایدئولوژی واحد، مخاطرات و تهدیدهای مشترک، منابع انسانی و قدرت نظامی گسترده برای ارتقای قدرت خود و تشکیل یک سازمان پیمان دفاعی هستند. در این راستا، آنها می‌توانند با تمسک بر مشترکات با محوریت قرآن، اهتمام به دیپلماسی دفاعی، تقویت همبستگی، ائتلاف در مقابله با تروریسم و مشارکت جمعی در جهت تشکیل سازمان پیمان دفاعی گام‌های مؤثری بردارند. به منظور پیاده‌سازی ایده ایجاد سازمان پیمان دفاعی اسلامی موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- الف- فعال‌سازی سازوکارهای دیپلماسی دفاعی در میان کشورهای اسلامی؛ مانند برگزاری رزمایش‌ها و تمرین‌های نظامی مشترک میان کشورهای اسلامی به صورت سالانه؛
- ب- اتخاذ رویکردهای مشترک در برابر تهدیدات مشترک مانند مبارزه با تروریسم؛
- ج- افزایش تردهای دیپلماتیک در میان مقامات نظامی و امنیتی کشورهای اسلامی؛
- ه- واردات و صادرات تسلیحات در بین کشورهای اسلامی؛
- و- ایجاد پیمان‌های منطقه‌ای بین کشورهای اسلامی به عنوان پلی برای همگرایی دفاعی-امنیتی.

ظرفیت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای ایجاد سازمان پیمان دفاعی کشورهای اسلامی غرب آسیا

ظرفیت‌ها	۱. ایدئولوژی واحد ۲. مخاطرات و تهدیدهای مشترک ۳. قدرت نظامی ۴. جمعیت فراوان
چالش‌ها	۱. رقابت در باورها و طرز تفکر ۲. گسستگی سرزمینی ۳. اختلافات ارضی و مرزی ۴. اتکا به قدرت‌های بیگانه
راهکارها	۱. اهتمام به دیپلماسی دفاعی ۲. تقویت همبستگی ۳. ائتلاف در مقابله با تروریسم ۴. آگاهی بخشی به قشر متفکر جوان ۵. تمسک بر مشترکات با محوریت قرآن ۶. عدم اهانت به مذهب یا اعتقاد دیگران

کتابنامه

- قرآن کریم، ترجمه حسین انصاریان، قم، انتشارات بیروز
- امام خمینی، سیدروح الله (۱۳۷۸)، *صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (ره)*، جلد هجدهم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)
- بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس بانک توسعه اسلامی ۲۵/۰۶/۱۳۸۳
- جعفری، سیداصغر (۱۳۹۲)، *دیپلماسی دفاعی در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله)*، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر
- جعفری، سیداصغر (۱۳۹۸)، *راهبردهای تحقق امنیت پایدار از طریق دیپلماسی دفاعی مبتنی بر دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)*، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۷ (۷۸): ۸۸-۶۳
- جعفری، سیداصغر (۱۳۹۹)، *شهید سلیمانی و تاثیرگذاری در دفاع از عمق راهبردی انقلاب اسلامی*، *مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی گام دوم انقلاب اسلامی: مکتب شهید سلیمانی؛ الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن ساز*، تهران دانشگاه امام حسین (ع) ۲ (۲): ۲۷-
- ۱
- جعفری، سیداصغر (۱۳۹۹)، *عمق راهبردی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)*، تهران، انتشارات دفاع

حافظ نیا محمدرضا و زرقانی، سید هادی، (۱۳۹۱)، چالش‌های ژئوپلیتیکی همگرایی در جهان اسلام، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۴(۸۰): ۱۵۴-۱۳۹

حافظ‌نیا، محمدرضا و میرزائی‌تبار، میثم (۱۳۹۹)، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های همگرایی در جهان اسلام، فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۲(۱): ۱۱۵-۱۴۵.

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، (۱۳۹۳)، نظریه‌های همگرایی منطقه‌ای و رژیم‌های بین‌المللی، تهران، مخاطب.

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، (۱۳۹۵)، کلیات روابط بین‌الملل، تهران، مخاطب.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳)، لغت نامه، ج ۱۱، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران

رحمانی، حامد، (۱۳۹۸)، نقش قدرت‌های منطقه‌ای در واگرایی جهان اسلام با محوریت ایران و عربستان، مجموعه مقالات: همایش بین‌المللی آینده جهان اسلام در افق ۱۴۱۴ ه.ش، تهران، دانشگاه تهران.

رستمی نسب، عباسعلی (۱۳۸۹)، مبانی نظری دفاع مقدس در قرآن، نشریه ادبیات پایداری، ۱(۲): ۹۵-۱۰۷.

ستایش پور، محمد و اعظم خلیلی (۱۳۹۹)، توهین به مقدسات از منظر حقوق بشر، فصلنامه قانون‌یار، ۴(۱۶): ۸۲۱-۸۴۲.

سعادت، احمد (۱۳۸۷)، راهکارهای وحدت جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی (ره) و سیدجمال الدین، مجله طلوع نور بهار، شماره ۲۵: ۱۷۸-۱۵۵

شیرازی، علی (۱۳۹۹)، شاخص‌های مکتب شهید سلیمانی، قم، انتشارات خط مقدم

شیروودی، مرتضی (۱۳۸۵)، مسائل جهان اسلام از دیدگاه مقام معظم رهبری، فصلنامه حصون بهار، شماره ۷، صص ۱۹۱-۱۶۸

صفوی، سید یحیی (۱۳۸۸)، جغرافیای سیاسی جهان اسلام، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، ۱۱(۷۱): ۱۴-۱۰

عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۰)، چالش‌های درونی همگرایی و وحدت جهان اسلام، مجموعه مقالات «امت اسلامی، چالش‌ها، راهبردها»، چاپ اول، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۰-۱۱۳

عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۶۷)، فقه سیاسی (جلد ۳): حقوق بین‌الملل اسلام، تهران، امیرکبیر

کاظمی، علی اصغر (۱۳۷۰)، نظریه همگرایی در روابط بین‌الملل، تهران، نشر قومس

-لطفی، حیدر، و محمدزاده، آزاده (۱۳۸۹)، فرایند جهانی‌شدن و بررسی این پدیده در جهان اسلام، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان، فروردین‌ماه ۱۳۸۹

- نظریور، مهدی (۱۳۸۶)، جایگاه نیروهای مسلح در نظام جمهوری اسلامی، فصلنامه حصون، شماره ۱۱: ۱۶۲-۱۳۶.
- مصلی نژاد، عباس (۱۳۹۰)، ایران و ضرورت تشکیل پیمان دفاعی: رهیافت ها و فرایندها، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۱۷(۱): ۱۱۱-۱۳۵.
- ولایتی، علی اکبر و سعید محمدی، رضا (۱۳۸۹)، تحلیل تجارب همگرایی در جهان اسلام، دو فصلنامه دانش سیاسی، ۱۶(۱): ۱۵۱-۱۷۹.

References

- Ayouzi, Mohammad Rahim (2013), The internal challenges of the convergence and unity of the Islamic world, collection of articles "Islamic Ummah, Challenges, Strategies", first edition, Tehran, World Forum of Approximation of Islamic Religions, 113-130. **(in Persian)**.
- Borzel, Tanja, (2013), Comparative Regionalism: European Integration and Beyond, in Carlsnaes, Walter, Risse, Thomas, and Simmons, Beth, eds., **Handbook of International Relations**, London, Sage.
- Borzel. Tanja, (2016), Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration and Governance, in Borzel. Tanja, Risse, Thomas and Levi-Faur, David, eds., **The Oxford Handbook of Comparative Regionalism**, Oxford: Oxford University Press.
- Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalal, (2014), Theories of Regional Convergence and International Regimes, Tehran. **(in Persian)**.
- Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalal, (2015), Generalities of International Relations, Tehran, The Address. **(in Persian)**.
- Dehkoda, Ali Akbar (1373), Dictionary, vol. 11, first edition, Tehran, Tehran University Press. **(in Persian)**.
- Deutsch, Karl et al., (1957), Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience, Princeton: Princeton University Press.
- Deutsch, Karl et al., (1957), **Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience**, Princeton: Princeton University Press.
- Drysdal, Alasdair and Blake, Gerald, (2017). **Political Geography of the Middle East and North Africa**, translated by Doreh Mir Haidar (Mohajerani), Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Office of Political and International Studies.
- Etzioni, Amitai, (1962), A Paradigm for the Study of Political Unification, **World Politics**, Volume 15, Issue 1, October 1962, pp. 44 - 74.
- Griffiths, M., & O'Callaghan, T, (2002), **International Relations: The Key Concept**. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Haas, Ernst, (1991), **The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing**, in Lindberg & Scheingold, eds, Regional Integration Theory and Research, Cambridge: Harvard University Press.

- Hafez Nia Mohammadreza and Zarkani, Seyyed Hadi, (2011), Geopolitical Challenges of Convergence in the Islamic World, Human Geography Research No. 80(**in Persian**).
- Heywood, Andrew, (2011), **Global Politics**, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- <https://www.militarynews.ir/the-worlds-most-powerful-armies>
- Imam Khomeini's book (1378), collection of Imam Khomeini's works, 18th volume, Tehran, Imam Khomeini's Works Editing and Publishing Institute. (**in Persian**).
- Jafari, Seyed Asghar (2012), Defense Diplomacy in the Thought of Imam Khamenei (Madzaleh), Tehran, Malik Ashtar University of Technology Publications(**in Persian**).
- Jafari, Seyed Asghar (2018), strategies for achieving stable security through defense diplomacy based on the view of Imam Khamenei (Madazla Al-Ali), Strategic Defense Studies Quarterly, year 17, number 78, winter,63-88.(**in Persian**).
- Jafari, Seyed Asghar (2019), Martyr Soleimani and his influence in the defense of the strategic depth of the Islamic Revolution, the collection of articles of the second international conference on the second step of the Islamic Revolution: Martyr Soleimani School; Model of training Jihadist civilizing managers, Imam Hossein (AS) University, Tehran. (**in Persian**).
- Kazemi, Ali Asghar (1370), Theory of Convergence in International Relations, Tehran, Qoms Publishing House. (**in Persian**).
- Mahmoudi, Said (2011), Islamic Approach to International Law, Max Planck Encyclopedia.
- Mahmoudi, Said (2011), **Islamic Approach to International Law**, Max Planck Encyclopedia.
- Rahmani, Hamed, (2018), the role of regional powers in the divergence of the Islamic world centered on Iran and Saudi Arabia in the book of essays: The International Conference on the Future of the Islamic World in the Horizon of 1414 A.H., Tehran, University of Tehran. (**in Persian**).
- Rostami Nesab, Abbas Ali (1389), The Theoretical Foundations of Sacred Defense in the Qur'an, Journal of Sustainable Literature, 1st Year, 2nd Issue, Spring. (**in Persian**).
- Saadat, Ahmad (2007), Solutions for the unity of the Islamic world from the perspective of Imam Khomeini (RA) and Seyed Jamaluddin, Tolo Noor Magazine, Spring, No. 25, pp. ۱۷۸-۱۵۵. (**in Persian**).
- Safavi, Seyyed Yahya (1388), Political Geography of the Islamic World, Geographical Information Quarterly (Sefar), Volume 18, Number 71, pp. 10-14. (**in Persian**).
- Satishpour, Mohammad and Azam Khalili (2019), Insulting sacred things from the perspective of human rights, Qonnyar Quarterly, Volume 4, Number 16, Winter, 821-841. (**in Persian**).